

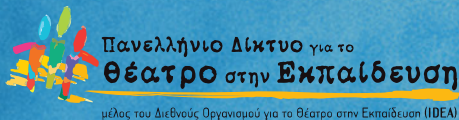
Θέατρο & παραστατικές τέχνες στην εκπαίδευση: Ουτοπία ή Αναγκαιότητα;

Theatre/Drama & Performing Arts in Education: Utopia or Necessity?

Επιμέλεια: Μπέττυ Γιαννούλη, Μάριος Κουκουνάρας-Λιάγκης
Edited by Betty Giannouli, Marios Koukounaras-Liagkis

Αθήνα, 2019

ISBN: 978-960-9529-05-1

Πανελλήνιο Δίκτυο για το
Θέατρο στην Εκπαίδευση

μέλος του Διεθνούς Οργανισμού για το Θέατρο στην Εκπαίδευση (IDEA)

Hellenic Theatre/Drama
& Education Network

member of International Drama/Theatre and Education Association (IDEA)

Η συμβολή του Θεάτρου/Δράματος στην Εκπαίδευση στην ανατροπή των στερεοτύπων στα παραμύθια των Αδερφών Γκριμ

Σταματία Μέμου, Μυρτώ Πίγκου-Ρεπούση

i

Το άρθρο αυτό είναι προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr
Εκδότης: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση
Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και προσωπική μελέτη. Κάθε αναφορά στο άρθρο ή σε μέρος του άρθρου μπορεί να γίνει με παραπομπή στην παρούσα έκδοση.

Η συμβολή του Θεάτρου/Δράματος στην Εκπαίδευση στην ανατροπή των στερεοτύπων στα παραμύθια των Αδερφών Γκριμ

Σταματία Μέμου, Μυρτώ Πίγκου-Ρεπούση

Περίληψη

Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μέρος της μεταπτυχιακής διατριβής *Αφήγηση και παραμύθια: η συμβολή του Θεάτρου στην Εκπαίδευση στην αναθεώρηση των παραμυθιών των Αδερφών Γκριμ*, η οποία διεξήχθη στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού Θεατρικών Σπουδών (Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Σπουδών, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου) και εστιάζει στην αποτύπωση ενός μέρους των στερεοτύπων των παραμυθιών των Αδερφών Γκριμ. Σε αυτό το πλαίσιο, παρουσιάζει την αναθεωρητική προσέγγισή των εν λόγω στερεοτύπων που προτείνεται από σύγχρονους μελετητές και συμπεριλαμβάνει ενδεικτικές θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες οι οποίες μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσα προβληματισμού των στερεοτύπων και αναθεώρησης των κυρίαρχων μηνυμάτων των συγκεκριμένων παραμυθιών. Ενώ η διατριβή αποτυπώνει και αναλύει το σύνολο των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών στα εν λόγω παραμύθια, η συγκεκριμένη παρουσίαση επικεντρώνεται στο θέμα του φύλου, καθώς αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα στερεοτυπικά μοτίβα του έργου τους και έχει προσεγγιστεί επανειλημμένα από μεταγενέστερους μελετητές του έργου των Γκριμ.

Παρά τις βίαιες αναφορές και τον στερεοτυπικό χαρακτήρα των παραμυθιών των Γκριμ, η δημοτικότητά τους παραμένει υψηλή ακόμη και στις μέρες μας. Κάνοντας χρήση τεχνικών και συμβάσεων του Εκπαιδευτικού Θεάτρου, θεωρούμε πως οι ιδέες της αναθεώρησης μπορούν να τεθούν σε πρακτική εφαρμογή. Οι μαθητές με τη δημιουργική τους συμμετοχή στην ομάδα, διερευνώντας καταστάσεις και δοκιμάζοντας λύσεις, έχουν τη δυνατότητα να βιώσουν μερικά πιθανά σενάρια που μπορούν να λειτουργήσουν ως εναλλακτικές ερμηνείες για τα ίδια τα παραμύθια και άρα νοηματοδοτήσεις των θεμάτων που διαπραγματεύονται.

Λέξεις-κλειδιά: Θεατρική Αγωγή, φύλο και ρόλος στη λογοτεχνία, συμβολισμός στα παραμύθια, λαογραφία.

1. Οι Αδερφοί Γκριμ και τα παραμύθια τους

Οι Γκριμ διακρίνονται για τη συνεισφορά τους στους τομείς της λαογραφίας, της ιστορίας, της εθνολογίας, της θρησκείας, της νομικής, της λεξικογραφίας και της λογοτεχνικής κριτικής. Άλλαξαν την προσέγγιση της προφορικής παράδοσης και προσέδωσαν κύρος στο λαϊκό παραμύθι (Jena, 1971, σ. 274). Παρά τη σημαντική τους έρευνα στην αρχαία γερμανική φιλολογία και τα έθιμα, δεν είναι οι ιδρυτές της γερμανικής λαογραφίας, ούτε οι πρώτοι που συγκέντρωσαν και εξέδωσαν λαϊκές ιστορίες και παραμύθια (Zipes, 1989, σ. 10). Αρχικός τους στόχος ήταν να καταγράψουν και να διασώσουν τον λαϊκό, προφορικό πλούτο της χώρας τους.

Η ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι οι Γκριμ συνέλεξαν τα παραμύθια από προφορικές αφηγήσεις απλών ανθρώπων της υπαίθρου, μένοντας πιστοί στο αρχικό τους νόημα, έχει αποδειχτεί εσφαλμένη (Zipes, 1991, σ. 47). Βασικός τρόπος άντλησης των πηγών υπήρξε η κατ' οίκον αφήγηση από μορφωμένες νεαρές γυναίκες της μεσαιας τάξης και της αριστοκρατίας. Άλλος τρόπος εύρεσης υλικού ήταν μέσα από βιβλία, εφημερί-

δες και γράμματα -άλλωστε η αντιγραφή, η μετάφραση και ο «αλληλοδανεισμός» ήταν συνήθεις πρακτικές για πάνω από διακόσια χρόνια- μεταξύ συγγραφέων και εκδοτών, συλλογών παραμυθιών (Bottigheimer, 1992, σ. 475). Η πλειονότητα των παραμυθιών που κατέγραψαν είχαν καταγωγή από διαφορετικές χώρες και συχνά παρουσίαζαν εκπληκτικές ομοιότητες μεταξύ τους. Υπό την πίεση της αναγνωστικής τους επιτυχίας, οι Γκριμ άρχισαν να στρέφονται στο παιδικό κοινό της ανερχόμενης αστικής τάξης (Degh, 1979, σ. 88), που ήταν και οι κύριοι αναγνώστες τους. Από το 1819 συνεχώς βελτίωναν το στυλ και το περιεχόμενο των παραμυθιών τους, αμβλύνοντας στοιχεία έντονης βίας και σεξουαλικότητας, κάνοντας αναφορές σε χριστιανικά ιδεώδη, δίνοντας έμφαση στους ρόλους των φύλων, ώστε να αρμόζουν στις βικτοριανές αξίες που είχε αποκτήσει το κοινό τους. Οι ίδιοι όμως ισχυρίζονται ότι δεν έκαναν παρεμβάσεις για να ωραιοποιήσουν το υλικό τους (Γκριμ, 2006, τόμ. Α, σ. 33). Η *Μικρή Έκδοση* με πενήντα επιλεγμένα παραμύθια, που πρωτοεκδόθηκε το 1825 ήταν μια έντονη προσπάθεια προσέλκυσης του αναγνωστικού κοινού της αστικής τάξης. Οι Γκριμ συνέβαλαν στη λογοτεχνική «αστικοποίηση» της προφορικής παράδοσης των κατώτερων τάξεων. Έκαναν γνωστές τις παραδοσιακές, λαϊκές αξίες στην αστική τάξη, σε μια προσπάθεια ενοποίησης του γερμανικού λαού.

Τα *Παιδικά και Σπιτικά Παραμύθια* μεταφράστηκαν σε περισσότερες από εβδομήντα γλώσσες. Από τις αρχές του 20ού αιώνα έως και σήμερα έχουν τεράστια αναγνωστική επιτυχία στη Γερμανία και κατατάσσονται σε πωλήσεις δεύτερα μετά τη Βίβλο. Η πρώτη γνωριμία των Γκριμ με το ελληνικό αναγνωστικό κοινό έγινε το 1886 και ιδιαίτερη απήχηση, με πλήθος μεταφράσεων, υπήρξε τη δεκαετία του 1960.

2. Παραδοσιοκρατικές και αναθεωρητικές προσεγγίσεις

Μελετώντας τους θεωρητικούς οι οποίοι προσέγγισαν τα παραμύθια ως σημαντικά στοιχεία για την ανάπτυξη των παιδιών, μπορεί κανείς να διακρίνει δύο βασικές και αντιμαχόμενες προσεγγίσεις: τους παραδοσιακούς -όπως τον Bruno Bettelheim-, που τα θεωρούν φορείς πνευματικής γνώσης και παγκόσμιας, αιώνιας αλήθειας, και τους αναθεωρητές, που εξετάζουν τις ιστορικές και πολιτιστικές ρίζες των παραμυθιών και βλέπουν τις ηθικές αξίες ως φορείς πολιτικής εξουσίας, με παροδική απήχηση και ανοιχτές προς αλλαγή - όπως τον Jack Zipes και τη Maria Tatar.

Ο Bruno Bettelheim δίνει εξηγήσεις για τα παραμύθια βάσει των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων και των θεωριών του Freud, οι οποίες υποστηρίζουν ότι οι εσωτερικές διαδικασίες που συντελούνται στο άτομο προέρχονται από το προσυνειδητό και το υποσυνειδητό (Winston, 1998, σσ. 18, 24). Ως υποστηρικτής των κλασικών παραμυθιών, θεωρεί ότι μόνο στην πρωτότυπη μορφή τους μπορούν να μεταδώσουν στα παιδιά πραγματικά νοήματα, να επιδράσουν πάνω τους και να τα γοητεύσουν. Προτρέπει τους γονείς να μην ερμηνεύουν τα παραμύθια που διαβάζουν στα παιδιά τους, γιατί έτσι χάνεται η μαγεία, αλλά να τα αφήνουν να τα κατανοήσουν μόνο τους, αιτιολογώντας πώς ο καθένας βρίσκει το δικό του νόημα στη ζωή και νιώθει εσωτερική ασφάλεια μόνο όταν κατανοεί και λύνει μόνοι τα προβλήματά του (Μπετελχάιμ, 1995/1976, σ. 32).

Για τον Jack Zipes, διακεκριμένο θεωρητικό της λογοτεχνίας, με εκτεταμένο συγγραφικό έργο για τα κλασικά παραμύθια, η παράδοση και τα παραμύθια παραμένουν αναγκαία για την πολιτιστική μας κληρονομιά, αλλά δεν θα πρέπει να καταναλώνονται εσαεί ως στατικά λογοτεχνικά μοντέλα. Προτείνει την ενεργή παραγωγή και λήψη τους σε φόρμες κοινωνικής αλληλεπίδρασης, που οδηγούν σε μεγαλύτερη ατομική αυτονομία. Θεωρεί ότι η πλειοψηφία των κλασικών παραμυθιών έχει χαρακτήρα σεξιστικό, ρατσιστικό και απολυταρχικό και τα αντιλαμβάνεται ως ιδεολογικά καταπιεστικά (βλ. Zipes, 2002, σ. 191). Δεν συμφωνεί με τις ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις των παραδοσιακών και βρίσκει τις αναφορές τους σε όρους όπως «οιδιπόδεια συμπλέγματα» αναχρονιστικές. Προτείνει τη γόνιμη χρήση της φαντασίας ως μέσο για έναν εναλλακτικό τρόπο σκέψης απέναντι στη σκληρή πραγματικότητα (Zipes, 2009, σ. 79).

Από τη φεμινιστική σκοπιά της Maria Tatar, τα κλασικά παραμύθια προβάλλουν μια απαρχαιωμένη παιδαγωγική του φόβου, εκφράζοντας αρνητικά γυναικεία πρότυπα και εικόνες βίας, κυρίως έναντι των γυναικών. Αντίθετη προς την άποψη του Bruno Bettelheim -που θέλει τα παραμύθια να μην επιδέχονται γονική εξήγηση- η Maria Tatar προτείνει μια από κοινού προσπάθεια απόδοσης νοήματος μεταξύ παιδιού και γονιών, που θα τα ωθήσει να δράσουν και να δομήσουν τις δικές τους ιστορίες (Tatar, 1995, σ. 748), βάσει των παλαιότερων. Θεωρεί αυτή την προσπάθεια αναθεώρησης γενική πρόβα αντίστασης απέναντι στους κοινωνικούς καταναγκασμούς και στα άχρηστα μαθήματα της κοινωνίας (Tatar, 1993, σ. 236).

Παρά τις απόψεις των αναθεωρητών, το ενδιαφέρον των παιδιών για τα κλασικά παραμύθια φαίνεται να παραμένει ανεπηρέαστο από τις θεμελιώδεις κοινωνικές αλλαγές και τις μεταβολές του τρόπου ζωής, ώστε να μην τα αντιλαμβάνονται ως αναχρονιστικά ή ανοίκεια (Wardetzky, 1990, σ. 158). Τα παιδιά που προτιμούν τις κλασικές ιστορίες αντιστέκονται στις αναθεωρημένες εκδοχές τους σύμφωνα με τον Jack Zipes. Ο τρόπος που έχουν μεγαλώσει, οι κοινωνικές προσδοκίες που τους έχουν εμφυσηθεί από το προ-

σωπικό τους περιβάλλον είναι μερικοί από τους λόγους που αμφισβητούν τις αλλαγές, τις οποίες βρίσκουν άλλοτε κωμικές και άλλοτε άδικες και ενοχλητικές (Zipes, 1982, σ. 322). Σε αυτή την αίσθηση ενόχλησης σκόπιμα στοχεύουν οι αναθεωρητές με τρόπους που αμφισβητούν τις ανεπιθύμητες κοινωνικές σχέσεις και αναγκάζοντας το παιδί να αμφισβητήσει ακόμη και τον εαυτό του, ελπίζουν έτσι να φέρουν την αλλαγή και να το οδηγήσουν στη χειραφέτηση.

3. Όψεις του θηλυκού στα παραμύθια των Αδερφών Γκριμ

Στις περισσότερες ιστορίες που μελετήθηκαν έγινε αντιληπτή η σχέση σύνδεσης που διέπει τις εξής θεματικές: φύλο και ο κοινωνικός του ρόλος, η ηθική, ο πλούτος που συχνά προσφέρεται ως ανταμοιβή της ηθικής, ο ρόλος της θρησκείας και η βία ως τιμωρία. Αναδεικνύοντας αυτή τη σύνδεση, τονίζεται η ανάγκη αναθεώρησης του αναχρονιστικού χαρακτήρα των προτύπων τα οποία προβάλλονται μέσα από τα παραμύθια των Γκριμ, που ακόμη και στις μέρες μας, λειτουργούν ως καταπιεστικοί θεσμοί κοινωνικοποίησης.

3.1 Θέτοντας τις βάσεις του φόβου

Η τιμωρία στους Γκριμ είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη για τα κορίτσια και μπορεί να επιβληθεί αυθαίρετα, χωρίς να προηγείται κάποια παράβαση. Στο *Ραβδί του Κόκορα* η έξυπνη κοπέλα ξεσκεπάσει το κόλπο της οφθαλμαπάτης που προκαλεί ο μάγος και ξεσηκώνει εναντίον του το αγανακτισμένο κοινό, έτσι γίνεται στόχος της εκδίκησης του, που την εξαπατά πάλι με οφθαλμαπάτη, γελοιοποιώντας τη στα μάτια των καλεσμένων του γάμου της, οι οποίοι την καταδιώκουν. Μέσω της πλοκής των παραμυθιών, οριοθετείται συστηματικά η σφαίρα δράσης κοριτσιών και γυναικών. Συνήθως, τα κορίτσια τιμωρούνται αφού διαπράξουν ένα αδίκημα, τους τίθενται περιορισμοί από τους «καλούς ήρωες» και απαγορεύσεις από τους «μεταφυσικούς ή σατανικούς», από τις οποίες μετά βίας καταφέρνουν να σωθούν. Η αντιμετώπιση αυτή των κοριτσιών γίνεται εμφανής και μέσα από τις αντιστοιχίσεις με τους χαρακτήρες των αγοριών, για τους οποίους οι συνθήκες των τιμωριών είναι κατά πολύ ευνοϊκότερες. Η γλώσσα του κειμένου του παραμυθιού, χρησιμοποιείται με τέτοιο τρόπο, ώστε οι απαγορεύσεις να αποφεύγονται (Bottigheimer, 1987, σσ. 87-9, 91, 94). Περιορισμοί για τα αγόρια που να τίθενται από τους «καλούς ήρωες» δεν υπάρχουν και όταν τίθενται από τους «μεταφυσικούς ή σατανικούς», η κατάληξη είναι να επιβραβεύονται και όταν αποδεδειγμένα έχουν διαπράξει ένα αδίκημα αθώνονται, με την πλοκή να διαμορφώνεται έτσι ώστε τελικά να τους παρέχονται ευκαιρίες που να οδηγούν εντέλει στην επιβράβευσή τους.

3.2 Το πρότυπο της ιδανικής συζύγου

Τα χαρακτηριστικά που διαθέτουν οι ήρωες των παραμυθιών των Γκριμ βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στις ιδέες του Βίλελμ Γκριμ για το φύλο (Tatar, 2003/1987, σ. 30). Η ιδανική σύζυγος στους Γκριμ είναι πανέμορφη, έχει φυσική ομορφιά, τέτοιας υπερβολής, που συχνά αποκτά μεταφυσικές διαστάσεις. Στην πλειοψηφία των παραμυθιών, η ιδανική σύζυγος έχει ξανθά μαλλιά. Το ξανθό συνδέεται με την καθαρότητα του ήλιου, την αγνότητα, το θεϊκό και τον πλούτο (Luthi, 1987, σ. 36), που θα αποκτήσει όταν γίνει νύφη, ως επιβράβευση για την ομορφιά της. Η ξανθότητα παρουσιάζεται ως μέρος ενός αξιακού συστήματος που προτάσσει το δέρμα της ιδανικής συζύγου να είναι λευκό (Thompson, 2000, σ. 118). Αποτέλεσμα φυλετικής καθαρότητας και κοινωνικού προνομίου, είναι το καθαρότερο χρώμα, αμόλυντο, και συνδέεται με τη λάμψη του ήλιου (Jorgensen, 2013, σ. 65). Η εξωτερική της ομορφιά συνδέεται με την καλοσύνη, χαρακτηριστικά που κρίνονται απαραίτητα για την τάξη και την ισορροπία στο παραμύθι. Η ιδανική σύζυγος μπορεί να μοιάζει στη Χιονάτη: αθώα τόσο, που να μην μπορεί να αναπτύξει έναν αυτόνομο εαυτό, όμορφη και έφηβη. Η ομορφιά της είναι το μόνο δυνατό προσόν της. Περιμένει να επιλεγεί από κάποιο αρσενικό (Lieberman, στο O'Connor, 1989, σ. 134). Θα αναγκαστεί να παντρευτεί και θα ανταμειφθεί με την κοινωνική της ανάδειξη και την υλική απόκτηση (Rowe στο Zipes, 1986, σσ. 214, 216-7), καθώς ο γάμος στο παραμύθι συνδέεται με την απόκτηση πλούτου.

Υιοθετώντας η ηρωίδα στους Γκριμ τις συμβατικές γυναικείες αρετές, όπως την υπομονή, τη θυσία και την εξάρτηση, παραδίδεται στις πατριαρχικές ανάγκες και επιβραβεύεται με κοινωνική αναγνώριση και οικονομική εξασφάλιση, που δεν προέρχονται ποτέ από τον προσωπικό της μόχθο, αλλά από την παθητική προσκόλλησή της στον κόσμο του συζύγου. Όλα της τα δεινά εξαφανίζονται «φυσικά» με τον γάμο (Jones, 1993, σ. 31), που στον κόσμο του παραμυθιού παρουσιάζεται ως η προσωπική νίκη της ηρωίδας απέναντι στις ψυχικές της δοκιμασίες. Στη *Χιονούλα και τη Ροδόυλα* η ψυχική ισορροπία στο σπίτι θα εδραιωθεί με την έλευση του ανδρικού στοιχείου (Walker & Lunz, 1976, σ. 96), αρχικά με τη μορφή της αρκούδας και ύστερα με τη ανθρώπινη, του πρίγκιπα. Οι γυναίκες παρουσιάζονται ως άτομα που δεν μπορούν να προστατέψουν τον εαυτό τους και χρειάζονται το αρσενικό στοιχείο να τις στηρίξει (Nanda, 2014, σ. 248). Ακόμη και αν δεν έχουν ξαναμιλήσει ποτέ στο παρελθόν, οι δύο νέοι του παραμυθιού ερωτεύονται και

αποφασίζουν να παντρευτούν με την πρώτη ματιά, διότι η ομορφιά της κοπέλας, όπως στην περίπτωση της Χιονάτης, είναι ικανή να τους εξασφαλίσει την ευτυχία.

Ο γάμος της ηρωίδας εξασφαλίζει την αρμονία που θα επιτυγχάνεται όσο εκείνη θα προσαρμόζει τον χαρακτήρα της στις κοινωνικές νόρμες (ό.π. σσ. 220-221). Οι ηρωίδες που αντιστέκονται στον γάμο αποτελούν ισχυρή απειλή και θα πρέπει να συμμορφωθούν. Οι άγριες, όμορφες θα αναγκαστούν να γίνουν καλές και να μπουν σε τάξη, όπως οι υπόλοιπες, για να εξασφαλιστεί η συνοχή του ιστού της κοινότητας (Μερακλής, 1999, σσ. 48-50). Η ματαιοδοξία και η περηφάνια, στοιχεία της ισχυρής θέλησης, θα πρέπει να εξαλειφθούν και τη θέση τους να πάρει η αρετή της υπακοής, βασικό στοιχείο της ιδανικής συζύγου, αλλιώς, εάν συνεχίσουν να απειθαρχούν, θα έχουν τραγική κατάληξη. Η ενεργητικότητα είναι αρετή του άνδρα στο παραμύθι και εάν μεταφραστεί σε θηλυκά δεδομένα, τότε θα είναι φιλόδοξη και ραδιούργα (Lieberman, 1972, σ. 392). Ο ρόλος του άνδρα ανήκει στην κοινωνική σφαίρα και της γυναίκας στην ιδιωτική, μόνο έτσι εξασφαλίζεται η κοινωνική και οικογενειακή ευτυχία (Egum, x.x., σ. 6).

Οι ιδανικές σύζυγοι περνούν τις ατέλειωτες ώρες σιωπής με γνέσιμο, ράψιμο κι άλλες παραδοσιακά, γυναικείες ενασχολήσεις. Για τη Χιονάτη οι νάνοι έχουν εξασφαλίσει ότι εκείνη μπορεί να μαγειρέψει και να κάνει τις δουλειές του σπιτιού τους, αποκτώντας ρόλο νοικοκυράς, ίσως λίγο και συζύγου. Και ενώ οι φεμινιστικές απόψεις βλέπουν αρνητικά τον ρόλο της Χιονάτης ως νοικοκυρά, ο Bruno Bettelheim επαινεί την εξοικείωσή της με το νοικοκυριό, την εγκράτεια της, να μη στερήσει το φαγητό από τους νάνους, θεωρώντας εύλογη την εργασιακή της ευσυνειδησία, ως τον βασικό όρο για να μείνει στο σπίτι τους και να μεγαλώσει σωστά (ό.π. Μπετελχάιμ, 1995/1976, σσ. 292, 294). Το εισιτήριο λοιπόν της ηρωίδας για μια πετυχημένη ζωή είναι ο συνδυασμός νοικοκυροσύνης και εκθαμβωτικής ομορφιάς. Η εργασία είναι αρετή στον κόσμο των λουθηρικών διδαγμάτων των Γκριμ και θεωρείται τιμωρία μόνο όταν απευθύνεται σε βασιλιάδες. Η γυναίκα τότε επιβραβεύεται με απαλλαγή από την εργασία, όταν παρουσιάσει ενάρετη συμπεριφορά (Classen, 2008, σ. 120).

Στον κόσμο του παραμυθιού επιβάλλεται η απομόνωση για μια ανύπαντρη, νεαρή βασιλοπούλα (Δαμιανού, στο Αναγνωστόπουλος & Λιάπης, 1995, σ. 42). Από τους νάνους που προτρέπουν τη Χιονάτη να παραμένει στο σπίτι για τη δική της ασφάλεια έως το ακραίο παράδειγμα της *Πριγκίπισσας Μαρλένας*, που ο πατέρας της την εγκλωβίζει στον πύργο για επτά χρόνια. Οι νεαρές ανύπαντρες κοπέλες οφείλουν να είναι σεμνές μπροστά στα αρσενικά. Στο *Κορίτσι που έβροσκε τις χήνες στην πηγή* η γριά λέει στην κοπέλα: «Εσύ, κορούλα μου, άντε μέσα στο καλύβι, γιατί δεν είναι σωστό και πρεπούμενο να κάθεται μονάχη σου μ' έναν άντρα ξένο. Δεν πρέπει να ρίχνουμε λάδι στη φωτιά- μπορεί το παλικάρι να σ' αγαπήσει» (ό.π. Γκριμ, 2006, τόμ. Γ', σ. 190). Η ιδανική νύφη έχει έντονη θηλυκότητα, με το πόδι της να χωρά στο μικροκαμωμένο και λεπτό γοβάκι. Ξεγλιστρά από τις παγίδες του αρσενικού στην προσπάθειά της να διατηρήσει την παρθενία της, όπως η Σταχτοπούτα ξεγλιστρά από τον πρίγκιπα και χάνει το γοβάκι της, μην υπολογίζοντας στην πίσσα που είχε στρωθεί στη σκάλα. Μπορεί να περιμένει από εκείνον να την επιλέξει, δείχνοντας έτσι ότι δεν έχει επιθετική σεξουαλικότητα, κάνει όμως και τις προσπάθειές της για να τον προσελκύσει με τις υπέρλαμπρες εμφανίσεις της και την αδιάλειπτη συμμετοχή της στη βασιλική γιορτή και όταν εξασφαλίσει την προσοχή του, θέλει να τη δει στην πραγματική της κατάσταση, για να την εκτιμήσει γι' αυτό που πραγματικά είναι. Όταν ο ωραίος νέος τής επιβεβαιώσει ότι αγαπά τη θηλυκότητά της, εκείνη αναλαμβάνει ρόλο, βγάζει το τσόκαρο, φοράει το γοβάκι και αποδέχεται την τύχη της. Για τον Bruno Bettelheim, η νεαρή πλέον νύφη οφείλει να είναι σεξουαλικά δεκτική στον σύζυγό της. Να του δημιουργεί ασφάλεια με την αποδοχή της και να του καθησυχάζει τα ασυνείδητα άγχη ευνουχισμού (ό.π. Μπετελχάιμ, 1995/1976, σσ. 368-9, 376-7, 399).

Η επικείμενη σύζυγος βρίσκεται σε ανταγωνισμό με τις αδερφές της για το «ποια θα επιλέξει ο πρίγκιπας», όπως στην περίπτωση της Σταχτοπούτας ή με τη μητριά της (Fisher & Silber, 2000, σ. 130), όπως στην περίπτωση της Χιονάτης, για το «ποια είναι η ομορφότερη απ' όλες». Οι λαογράφοι έχουν παρατηρήσει τη συχνότητα του ανταγωνισμού που προκύπτει ανάμεσα σε συγγενείς του ίδιου φύλου στα παραμύθια. Ενώ οι συγγενείς διαφορετικού φύλου συνήθως είναι σύμμαχοι. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των γυναικών ενθαρρύνεται στα πλαίσια μιας πατριαρχικής κοινωνίας, μην αφήνοντας περιθώρια για μια μεταξύ τους υγιή φιλία. Για τις Sandra Gilbert και Susan Gubar, η φωνή του «μαγικού καθρέφτη» στο *Η Χιονάτη και οι Επτά Νάνοι* είναι η πατριαρχική κοινωνία, που κρίνει την ομορφιά και εξουσιάζει τη γυναικεία αυτοεκτίμηση (Joosen, 2004, σ. 8).

4. Δραματικές τεχνικές και αναθεώρηση

Σε αυτή την ενότητα θα επιχειρηθεί ένα είδος αναθεώρησης κάποιων από αυτών των κεντρικών μηνυμάτων που αφορούν το φύλο μέσα από την επεξεργασία ενδεικτικών σκηνών των παραμυθιών των Γκριμ και

μέσω των τεχνικών του Εκπαιδευτικού Δράματος. Η ικανότητα των μαθητών να κατανοούν την ιστορία (storyknowing), να συμμετέχουν ενεργά στον κόσμο της για να κατασκευάζουν εκ νέου το νόημά της (Reason & Heinemeyer, 2016, σσ. 558, 563) ανακαλώντας τις δικές τους ιστορίες-εμπειρίες είναι κεντρική στη δραματική εκπαίδευση και στις πρωταρχικές της στοχεύσεις, ενώ ταυτόχρονα ενέχει δυνατότητες προσέγγισης της επανανοηματοδότησης της πραγματικότητας και της αλλαγής (Neelands & Dickinson, 2006-Somers, 2008, σ. 65).

*Μια μέρα στη ζωή του/της
Εάν ήμουν εσύ
Δάσκαλος σε ρόλο*

Διαβάζουμε με τους μαθητές το παραμύθι Η Χιονούλα και η Ροδούλα. Το σημείο όπου θέλουμε να επικεντρωθούμε είναι στο ότι και οι δύο ήταν εξίσου «καλές, χαρούμενες και δραστήριες όπως όλα τα παιδιά, μόνο που η Χιονούλα (πρβλ. λευκή) ήταν πιο ήσυχη και ευγενική από τη Ροδούλα (πρβλ. κόκκινο, μήλο, Εύα, διαβολικό στοιχείο, πτώση κτλ.), η οποία προτιμούσε να τρέχει στα λιβάδια, να μαζεύει λουλούδια και να κυνηγάει πεταλούδες. Η Χιονούλα καθόταν σπίτι με τη μητέρα της και τη βοηθούσε στο νοικοκυριό ή της διάβαζε».

Ο Δάσκαλος σε Ρόλο (ΔσΡ) συστήνει στους μαθητές τις δύο ηρωίδες και στη συνέχεια τους ζητά να χωριστούν σε ομάδες και να επεξεργαστούν τους ρόλους με την τεχνική *μία μέρα στη ζωή του*, στην οποία οι μαθητές καλούνται να έτσι ώστε να φανεί ότι η Χιονούλα μπορεί να έχει μια βαρετή μέρα, ενώ η Ροδούλα μια μέρα γεμάτη περιπέτεια και ενδιαφέροντα πράγματα. Στη συνέχεια, με την τεχνική *εάν ήμουν εσύ* (αν ήμουν στη θέση σου) οι μαθητές εκτός ρόλου μπορούν να προτείνουν στη Χιονούλα (ή στην ομάδα των μαθητών που την υποδύεται) τρόπους με τους οποίους θα συνεχίσει να είναι καλό παιδί, αλλά θα χαιρέται περισσότερο τη ζωή της.

*Ρεπορτάζ
Ρόλος στον τοίχο
Τεχνική Φόρουμ
Δάσκαλος σε Ρόλο*

Διαβάζουμε το παραμύθι *Ψάχνοντας για νύφη*: «Ένας νεαρός βοσκός ήθελε να παντρευτεί μία εκ των τριών, όμορφων, αδερφών που γνώριζε, αλλά καθώς όλες ήταν εξίσου όμορφες, μην έχοντας άλλο κριτήριο, ζητά τη συμβουλή της μητέρας του. Εκείνη τον συμβουλεύει να τους θέσει μια δοκιμασία: να τις καλέσει για φαγητό και να βάλει μπροστά τους το τυρί: η πρώτη το τρώει μαζί με τη φλούδα· η δεύτερη κόβει β i α - σ τ i κ á τη φλούδα και μαζί, αρκετό μέρος του τυριού· η τρίτη, κόβει π ρ ο σ ε κ τ i κ á τη φλούδα, όσο χρειάζοταν. Η μητέρα του υποδεικνύει πώς την τρίτη πρέπει να πάρει για γυναίκα του. Εκείνος την ακούει και ζουν ευτυχισμένοι».

Ο εκπαιδευτικός -αφού πει την ιστορία- μπορεί να πει στην τάξη: «Δυστυχώς, ο συγγραφέας ξέχασε να δώσει άλλα χαρακτηριστικά στα κορίτσια αυτά ή πρόκειται για ένα πολύ παλιό βιβλίο και έχουν χαθεί οι σελίδες του, πάμε εμείς να προσδώσουμε περισσότερα χαρακτηριστικά στα κορίτσια».

Για να βρούμε αυτά τα χαρακτηριστικά, θα ταξιδέψουμε στον χρόνο και με την τεχνική *ρεπορτάζ* (reportage), θα ρωτήσουμε συγγενείς και φίλους για τις τρεις αυτές κοπέλες. Ο εκπαιδευτικός με την *τεχνική ΔσΡ* θα μεταμορφωθεί σε δάσκαλο των τριών κοριτσιών, που δίνει την πληροφορία ότι η πρώτη είναι πολύ έξυπνο κορίτσι και η δεύτερη είναι πολύ θεληματική, ότι βάζει στόχους και τους καταφέρνει. Στη συνέχεια, οι μαθητές και οι μαθήτριες χωρίζονται σε ομάδες με στόχο τη δημιουργία ενός αυτοσχεδιασμού που αφορά τη ζωή των τριών κοριτσιών, με στόχο να αξιοποιηθούν τόσο τα χαρακτηριστικά που άκουσαν από τον εκπαιδευτικό (στην προηγούμενη δραστηριότητα) όσο και να αναδειχθούν κι άλλα. Στη συνέχεια, οι μαθητές επιστρέφουν από το ταξίδι στον χρόνο και γράφουν σε χαρτόνια τα στοιχεία της προσωπικότητας του κάθε κοριτσιού, με στόχο να ανατραπεί η μονοδιάσταση πρόσληψή τους ως νύφες, οι οποίες χαρακτηρίζονται μόνο από τη σχέση τους με την οικονομία και το μέτρο. Τέλος, το μάθημα μπορεί να κλείσει με έναν αυτοσχεδιασμό που δείχνει ότι τα κορίτσια δεν δέχονται τη δοκιμασία της επιλογής, καθώς ο υποψήφιος γαμπρός δεν είναι αυτό που επιθυμούν. Η συγκεκριμένη εξέλιξη μπορεί να δρομολογηθεί με την τεχνική *φόρουμ* κατά την οποία οι μαθητές ως ηθοποιοί-θεατές σταματούν την προκαθορισμένη δράση για να πάρουν τη θέση των κοριτσιών, προτείνοντάς τους τρόπους να αποφύγουν την καταπιεστική αυτή διαδικασία κρίσης-επιλογής στην οποία δεν έχουν κανέναν λόγο.

Αφήγηση
Ανακριτική Καρέκλα

Με αφορμή την ταινία *Cinderfella* (1960) με τον Jerry Lewis σε ρόλο «Σταχτοπούτου» με το όνομα Fella ο εκπαιδευτικός αφηγείται στην τάξη το απόσπασμα στο οποίο ο νονός του Fella τον ενημερώνει ότι έχει επιλεχθεί ομόφωνα από τον ανδρικό πληθυσμό για να αποκαταστήσει ιστορικά τη δικαιοσύνη για την εκμετάλλευση που υφίστανται οι άνδρες από τις γυναίκες. Οι γυναίκες, πάσχοντας από το «Σύνδρομο της Σταχτοπούτας», ψάχνουν να παντρευτούν τον πρίγκιπα, αλλά καθώς εκείνος είναι μόνο ένας, αναγκάζονται να παντρευτούν την αμέσως επόμενη επιλογή τους και οδηγούνται κι εκείνες και οι σύζυγοί τους στη δυστυχία. Προβάλλοντας ένα πρότυπο κοινού άνδρα, όπως ο Fella, ο νονός τον ενημερώνει ότι θα αποκατασταθεί η δικαιοσύνη κι έτσι οι καθημερινοί άνθρωποι θα μπορούν να παντρευτούν μεταξύ τους. Ύστερα οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες με στόχο να εντοπίσουν και να καταγράψουν τα συναισθήματα του Fella και τους λόγους για τους οποίους μπορεί ο ίδιος να αισθάνεται παγιδευμένος σε ένα στερεότυπο. Στη συνέχεια, ένας μαθητής από κάθε ομάδα σε ρόλο Fella «ανακρίνεται» από τους συμμαθητές του, που είναι σε ρόλο δημοσιογράφων και του παίρνουν συνέντευξη, η οποία βιντεοσκοπείται και προβάλλεται ταυτόχρονα. Του κάνουν ερωτήσεις όπως: «Πώς νιώθεις που σε επέλεξαν ως εκπρόσωπο των αδικημένων ανδρών;», «Νιώθεις αδικημένος; Εάν ναι, από ποιους;», «Από πότε νιώθεις έτσι;», «Γιατί δεν αντιδράς;». Με την *ανακριτική καρέκλα* συγκεντρώνονται στοιχεία μέσα από τα οποία ξεκαθαρίζονται οι καταστάσεις της ιστορίας και τα συναισθήματα του ήρωα (Γκόβας, 2003, σ. 141). Στο τέλος, οι μαθητές μπορούν να φτιάξουν μια ενιαία αφήγηση μέσα από την επεξεργασία-μοντάζ των βίντεο που κατά τη γνώμη τους αποτυπώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την πιθανή καταπίεση της «άλλης πλευράς» από τα εν λόγω στερεότυπα.

Βιβλιογραφία

- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Γκριμμ, Γ. & Β. (2006). *Τα Παραμύθια των Αδελφών Γκριμμ*, τόμ. Α-Γ (μετ. Μ. Αγγελίδου). Αθήνα: Άγρα.
- Δαμιανού, Δ. (1995). Η Γυναίκα στο Μαγικό Παραμύθι. Μια Περίπτωση Απομόνωσης της Πεντάμορφης. Στο Αναγνωστόπουλος, Β. & Λιάπης Κ. (επιμ.), *Λαϊκό Παραμύθι και Παραμυθάδες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μερακλής, Μ. (1999). *Το Λαϊκό Παραμύθι. Κείμενα Παραμυθολογίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπετελχάμ, Μ. (1995). *Η Γοητεία των Παραμυθιών: Μια Ψυχαναλυτική Προσέγγιση* (μετ. Ε. Αστερίου). Αθήνα: Γλάρος. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1976.)
- Bottigheimer, R. (1992). Sixteenth-Century Tale Collections and Their Use in the “Kinder-und Hausmärchen”. *Monatsshefte*, 84(4), 472-490.
- Bottigheimer, R. (1987). *Grimm's Bad Girls and Bold Boys: The Moral and Social Vision of the Tales*. New Haven, United States: Yale University Press.
- Classen, A. (2008). *Women in the World of the Grimms' Fairy Tales* (pp. 99-120). Ανακτήθηκε από Futhark. *Revista de investigación y cultura* 3: https://www.academia.edu/10646105/Women_in_the_World_of_the_Grimms_Fairy_Tales.
- Dégh, L. (1979). Grimm's “Household Tales” and Its Place in the Household: The Social Relevance of a Controversial Classic. *Western Folklore*, 38(2), 83-103.
- Erum, T. (χ.χ.). *The History of Gender Ideology in Brothers Grimm's Fairy Tales*. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/8349624/The_history_of_gender_ideology_in_brothers_grimms_fairy_tales.
- Fisher, J. & Silber, E. (2000). Good and Bad Beyond Belief: Teaching Gender Lessons through Fairy Tales and Feminist Theory. *Women's Studies Quarterly*, 28(3/4), 121-136.
- Jena, M.R. (1971). Oral Tradition and the Brothers Grimm. *Folklore*, 82(4), 265-275.
- Jones, S. (1993). The Innocent Persecuted Heroine Genre: An Analysis of Its Structure and Themes. *Western Folklore*, 52(1), 13-41.
- Joosen, V. (2004). Feminist Criticism and the Fairy Tale. *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 10(1), 5-14.
- Jorgensen, J. (2013). The Black and the White Bride: Dualism, Gender, and Bodies in European Fairy Tales. *Journal of Histories and Cultures*, 49-71.
- Lieberman, M. (1972). Some Day My Prince Will Come. *Female Acculturation through the Fairy Tale*, 34(3), 383-395.

- Lüthi, M. (1987). *The Fairytale as Art Form and Portrait of Man* (tr. J. Erickson). Bloomington: Indiana University Press, IN [= *Das Volksmärchen als Dichtung: Ästhetik und Anthropologie*, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf 1975].
- Nanda, S. (2014). The Portrayal of Women in the Fairy Tales. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 1(4), 246-250.
- O'Connor, P. (1989). Images and Motifs in Children's Fairy Tales. *Educational Studies*, 15(2), 129-144.
- Reason, M. & Heinemeyer, C. (2016). Storytelling, story-retelling, storyknowing: towards a participatory practice of storytelling. *Research in Drama Education: The Journal of Applied Theatre and Performance*, 21(4), 558-573.
- Rowe, Karen E. (1986). Feminism and Fairy Tales. Στο J. Zipes *Don't Bet on the Prince: Contemporary Feminist Fairy Tales in North America and England*. USA and Canada: Routledge.
- Somers, J. (2008). Interactive theatre: Drama as social intervention. *Music and Arts in Action*, 1(1), 61-86.
- Tatar, M. (2003). *The Hard Facts of the Grimms' Fairy Tales*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. (Το πρωτότυπο έργο δημοσιεύτηκε το 1987.)
- Tatar, M. (1995). What Do Children Want? *American Literary History*, 7(4), 740-749.
- Tatar, M. (1993). *Off with Their Heads!: Fairy Tales and the Culture of Childhood*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Thompson, M. (2000). If the Shoe Fits: Virtue and Absolute Beauty in Fairy Tale Drama. *Youth Theatre Journal*, 14(1), 114-122.
- Walker, V. & Lunz, M. (1976). Symbols, Fairy Tales, and School-Age Children. *The Elementary School Journal*, 77(2), 94-100.
- Wardetzky, K. (1990). The Structure and Interpretation of Fairy Tales Composed by Children. *The Journal of American Folklore*, 103(408), 157-176.
- Winston, J. (1998). Moral Meanings in Literary Narratives and in Myths and Fairy Tales. Στο *Drama, Narrative and Moral Education*. London and New York: Routledge Falmer.
- Zipes, J. (2009). Why Fantasy Matters Too Much. *The Journal of Aesthetic Education*, 43(2), 77-91.
- Zipes, J. (2002). On the Use and Abuse of Folk and Fairy Tales with Children. Bruno Bettelheim's Moralistic Magic Wand. Στο *Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales*. Lexington, KY: The University Press of Kentucky. Ανακτήθηκε από https://www.academia.edu/3384421/On_the_Use_and_Abuse_of_Folk_and_Fairy_Tales_with_Children.
- Zipes, J. (1991). *Fairy Tales and the Art of Subversion. The Classical Genre for Children and the Process of Civilization*. New York: Routledge, Chapman & Hall.
- Zipes, J. (1989). *The Brothers Grimm. From Enchanted Forests to the Modern World*. London & New York: Routledge.
- Zipes, J. (1982). The Potential of Liberating Fairy Tales for Children. *New Literary History*, 13(2), 309-325.

